

УДК 331.445

Синяєва Л.В., д.е.н., проф.
Ярчук А.В., пошукувач
Таврійський державний агротехнологічний університет

РОЛЬ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА В УПРАВЛІННІ ПРОДУКТИВНІСТЮ ПРАЦІ

Анотація. У статті розглядаються питання, що зачіпають роль сучасного суспільства і його участь в управлінні продуктивністю праці. Підвищення продуктивності праці – одна з найважливіших задач економічної політики держави. Її високий рівень і неухильне підвищення продуктивності праці є необхідними умовами високоефективного виробництва. Це є об'єктивною необхідністю і можливістю людської праці створювати матеріальні блага в кількості більшій, ніж необхідно для розширеного відтворення і прогресу суспільства. Необхідно зазначити, що питання підвищення продуктивності та ефективності суспільної праці завжди були в центрі уваги економічної теорії та господарської практики, оскільки в цих показниках концентруються результати діяльності як окремих підприємств, так і народного господарства в цілому. Економічна сутність зазначених показників полягає у зменшенні кількості витрат праці на виробництво одиниці продукції або, що одне і те ж, збільшенні виробництва продукції при витратах однієї і тієї ж або меншої кількості праці. Темпи зростання продуктивності праці і зниження трудомісткості останнім часом є недостатніми для виходу економіки країни з кризового стану. Виходячи з цього, значне прискорення зростання продуктивності праці в сучасних умовах є гострою об'єктивною необхідністю і має важливе народногосподарське значення у вирішенні багатьох економічних та соціальних проблем. Важливість зростання продуктивності праці для підприємств та можливість впливу на неї обумовлюють необхідність управління цією характеристикою їх діяльності поряд з іншими.

Ключові слова: управління, продуктивність праці, урядові установи, профспілки, недержавні фонди, міжнародні асоціації.

Постановка проблеми. Провідна роль продуктивності праці у збільшенні національного багатства й підвищенні добробуту кожного члена суспільства на сучасному етапі розвитку людства сьогодні загальновизнана. Зокрема, це положення відображено в концепції продуктивності МОП і підкреслюється у багатьох інших її документах, наприклад, Резолюції VII, прийнятої на 70-й сесії Міжнародної конференції праці у 1984 р. Пов'язано це з загальносвітовою тенденцією вичерпання можливостей екстенсивного розвитку господарства і високими темпами НТП. Незалежно від типу економіки в тій чи іншій країні – ринкова або планова, розвинена або розвивається, – головним джерелом зростання є збільшення продуктивності праці.

Погіршення економічної ситуації в СРСР в останні десятиліття його існування значною мірою було пов'язане з неможливістю функціонувати у той час планової системи адекватно реагувати на мінливі умови господарювання та забезпечити раціональне використання праці і матеріалів на підприємствах у відповідності з дійсними, а не теоретичними потребами суспільства, належ-

ну мотивацію і технологічну базу підвищення продуктивності праці в масштабах всієї економіки.

Продуктивність праці є одним з найважливіших індикаторів діяльності будь-якої економічної системи незалежно від її розміру і функцій. Вона виступає основним критерієм ефективності економіки і вирішальною умовою підвищення життєвого рівня населення. Зростання продуктивності праці має винятково важливе значення для досягнення визнаних світовою спільнотою економічних, соціальних і екологічних стандартів життєдіяльності суспільства [11].

В умовах ринкових відносин завдання підвищення продуктивності праці як джерела реального економічного зростання стає життєво важливим для подальшого розвитку економіки. У сучасному світі економічними лідерами стають не ті країни, які мають значні природні ресурси, а ті, які здатні досягти високої продуктивності суспільної праці.

Продуктивності праці повинна бути приділена першочергова увага на рівні підприємств усіх сфер діяльності як одному з найважливіших показників ефективності, що характеризує рівень раціонального викорис-

тання ресурсів і використовується для внутрішнього аналізу й планування ефективної господарської діяльності підприємства.

За роки реформ картина не тільки не покращилась, але сталося подальше погіршення ситуації, наша економіка за рівнем продуктивності праці виявилася відкинутаю назад на 2-3 десятиліття. Відставання від рівня розвинених країн зросло до 4-5 разів. Україна відстає по продуктивності праці від більшості європейських країн [1].

Про це свідчить дослідження агентства "Фінмаркет", яке порівняло продуктивність в семи галузях економіки понад 50 країн світу. Так, за розміром виробленого продукту (2012 р.) у сільському господарстві в розрахунку на одного зайнятого (\$8,6 тис. на рік) Україна випереджає лише Молдову і Румунію, відстаючи від лідера – Швеції – більше ніж у 8 разів. У промисловості кожен зайнятий в Україні виробляє за рік доданого продукту на \$25,7 тис. Менше показник тільки в Молдові.

Аналогічна ситуація і в будівництві, транспорті, торгівлі, фінансовій сфері, а також сфері освіти, охорони здоров'я і соціальних послуг. Скрізь Україна займає передостаннє місце перед Молдовою, а відставання від лідерів величезне.

Наприклад, у будівництві на кожного зайнятого виробляється доданої вартості на \$11,9 тис. на рік, тоді як у будівництві в Ірландії – у 12 разів більше. У 7 разів менш продуктивним, ніж у Франції виявився український фінансовий сектор (\$32,4 тис. на рік). Дуже відчутне відставання України в торговому секторі (\$11,2 тис.): у 7 разів від Бельгії і більше ніж у 3 рази навіть від Росії. У сфері транспорту і зв'язку Україна (\$25,6 тис.) поступається лідеру – Греції – в чотири рази. У сфері освіти, охорони здоров'я і соціальних послуг (\$9,5 тис.) відставання від лідера, яким є Франція, становить майже сім разів [1].

Продуктивність праці громадян України становить лише 19% від продуктивності роботи американських громадян, причиною цього є відсутність в Україні засобів виробництва, які б забезпечили американську продуктивність. Ми працюємо в п'ять разів гірше. Інше питання – ми не вміємо чи не-

має засобів виробництва, які забезпечують таку продуктивність? [1].

У вітчизняній практиці реформування економіки кінцевою метою виявилась прибутковість. Втрачено контроль за відповідністю структури, якості та ціни продукції платоспроможним можливостям основної маси споживачів, а якісні показники розвитку, які повинні створювати передумови для цього, зокрема і продуктивність праці, виявились незатребуваними при прийнятті управлінських рішень на всіх рівнях.

Тому необхідно проведення широкого кола наукових досліджень, розробки матеріалів методологічного характеру, які містять нові підходи до управління продуктивністю праці та інструментарій, необхідний для реалізації цих підходів, а також створення нормативно-довідкової бази.

Важливість високої продуктивності праці для підприємств та можливість впливу на неї обумовлюють необхідність управління цією характеристикою їх діяльності поряд з іншими.

Розробкою проблем управління продуктивністю праці посилено займаються, в першу чергу, країни, що мають високий рівень продуктивності праці, оскільки ними вже усвідомлено, що він є їх конкурентною перевагою, і вони прикладають максимум зусиль, щоб його не втратити, але збільшити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість проблеми зростання продуктивності праці обумовлює постійну увагу до цієї теми вчених економістів в Україні і за її межами. Розвитком теорії продуктивності у західній літературі займалися Б. Сей та Ф. Бастіа. Пізніше Д. Кларком сформульована теорія граничної продуктивності факторів, на якій заснована сучасна західна теорія продуктивності праці. Подальший розвиток цієї теорії пов'язаний з працями Д. Кендріка, Е. Денісона, Р. Солоу та ін.

Серед найбільш відомих дослідників радянського періоду в області вимірювання продуктивності праці на рівні підприємств і організацій можна виділити Ц. Р. Струмиліна, Л. С. Бляхмана, Н. В. Гаврилова, В. М. Данюка, А. А. Іванченко, Н.Д. Карпухіна, Л. А. Костіна, С. Л. Костіна. А. М. Колота, В. А. Машинського, М. Р. Назарова, А. В. Ноткіна, П. А., Слезінгера Р. Е. Хромо-

ва та ін. У роботах вітчизняних фахівців містилось чимало дуже цікавих ідей, підходів, методик. Однак вони створювались в умовах дії адміністративно-командних методів управління економікою і знаходились у прямій залежності від методологічних основ централізованого планування та ідеологічних установок комуністичної партії.

Суттєвий внесок у дослідження значення продуктивності праці та пошук шляхів її зростання внесли відомі вітчизняні вчені: А.Г. Бабенко, О.А. Бугуцький, Д.П. Богиня, В.В. Вітвіцький, В.С. Дієсперов, О.І. Здоровцов, В.Ф. Машенков, М.Г. Назаров та ін. З робіт, написаних сучасними авторами з урахуванням існуючих умов, можна відзначити дослідження В. М. Зубова і В. І. Прокopenко.

Незважаючи на значний обсяг проведених попередніх досліджень, ряд теоретичних і практичних питань є невирішеними. Потребують дослідження питання виявлення тенденцій і факторів продуктивності праці, раціонального забезпечення підприємств трудовими ресурсами, формування дієвого мотиваційного механізму, обґрунтування шляхів підвищення рівня продуктивності праці в галузі, удосконалення підходів щодо управління продуктивністю праці.

Серед західних дослідників слід особливо відзначити Р. Емерсона, який привніс саме поняття продуктивності в науку про управління виробництвом [17]. Широкою популярністю користуються роботи таких західних фахівців: Дж. Грейсона, П. Друкера, Р. Девіса, Д. У. Кендрика, К. Куросави, Р. М. Лерера, А. Лоулора, П. Мейл, У. Морріса, У. Рача, Д. С. Сінка, У. Т. Стюарта, Дж. Фелікса.

Незважаючи на широке висвітлення проблем вимірювання продуктивності праці, вони потребують подальшої розробки, це відзначає багато дослідників. Але багато питань окремими авторами трактуються по-різному, пояснення деяких з них не відповідають сучасним вимогам економічної науки.

Формулювання цілей статті. Нові умови соціального і економічного розвитку суспільства вимагають відповідного відображення в теорії економіки праці, оновлення понятійного апарату. Глибокий аналіз проблем, пов'язаних з продуктивністю праці в сучасному світі, неможливий без розробки

нових підходів до розуміння її сутності, взаємозв'язків з іншими характеристиками господарської діяльності.

Метою статті є теоретичне переосмислення змісту проблем продуктивності праці, виявлення ролі громадських інститутів в управлінні продуктивністю праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз літературних джерел дозволив установити, що продуктивність праці є одним з найважливіших показників ефективності трудового процесу і визначається як ефективність затрат конкретної праці. Ефективність живої праці залежить від багатьох факторів: якості виробленої продукції, її відповідності попиту, ефективності використання минулої праці, паритету цін на продукцію інших галузей тощо. Але головним фактором є продуктивність живої праці.

Дослідження відмінності поглядів вітчизняних та зарубіжних науковців дає змогу встановити, що в основі вітчизняного досвіду стосовно продуктивності праці, накопиченого до початку 90-х років ХХ ст., лежить трудова теорія вартості товару К. Маркса, згідно з якою в основі вартості товару може бути лише один продуктивний фактор – жива і уречевлена праця працівників матеріальної сфери [8]. Принциповою ж відмінністю підходів західної економічної науки до питання продуктивності є невизнання переважною частиною західних економістів трудової теорії вартості К. Маркса. Більшість західних досліджень із цього питання в основі мають теорію граничної продуктивності Д. Кларка. Він розглядав чотири фактори виробництва: капітал у грошовій формі; капітальні блага (засоби виробництва і земля); діяльність підприємця; праця робітника. Згідно з його твердженням кожний фактор виробництва характеризується специфічною продуктивністю і створює дохід, причому кожний власник отримує свою частку доходів від фактора, який йому належить. Частка кожного фактора в доході визначається його граничною продуктивністю [6].

Зміна ролі продуктивності праці в діяльності фірм не єдина трансформація, яка торкнулась сфери продуктивності праці в епоху постіндустріального господарства. В даний час посилюється вплив суспільства на функці-

онування підприємств і організацій, на процеси управління, що відбуваються в них. Це означає, що збільшилась і стала значущою і його участь в управлінні продуктивністю праці. Тобто, в сучасних умовах суспільство не тільки встановлює критерії суспільної необхідності індивідуальних витрат, але і впливає на власне процеси управління продуктивністю праці в компаніях через свої різні інститути [9].

До числа суспільних інститутів, що беруть активну участь у підвищенні продуктивності праці, належать: урядові заклади; професійні спілки, недержавні фонди, асоціації тощо, в тому числі міжнародні. Основна роль держави у галузі управління продуктивністю праці полягає у створенні політичних, економічних, соціальних, правових та організаційних умов, які сприяють її зростанню.

На продуктивність праці впливають три рівня урядових організацій. Діяльність верхнього рівня фокусується на розробці національної політики у цій сфері, а також формування відповідних структур. Середній рівень пов'язаний з конкретними цілями та механізмами, які забезпечують вирішення національних завдань у сфері економічного і соціального розвитку. Останній рівень складається з підприємств і груп підприємств, а також окремих фахівців і працівників, які здійснюють аналіз і впровадження удосконалень.

У розпорядженні організацій цих трьох рівнів є і прямі і непрямі засоби впливу на продуктивність праці. До заходів прямого втручання держави належать: управління державними підприємствами, урядове інвестування, субсидування програм підвищення продуктивності праці тощо. До непрямих методів можна віднести: поширення інформації про проблеми, пов'язані з підвищенням продуктивності праці, фінансування програм навчання і підготовки професійних кадрів, надання підтримки організаціям та інституційним механізмам, пов'язаної з підвищенням продуктивності праці.

Наступним громадським інститутом, який може і повинен істотно впливати на заходи, пов'язані з управлінням продуктивністю праці на підприємствах в сучасному

світі, є профспілки. Основні їх цілі у цьому напрямку є такими:

1) досягнення згоди між робітниками і керівниками з приводу вжиття заходів, спрямованих на зростання продуктивності праці, на основі справедливого розподілу витрат і вигод;

2) організація освіти робітників і профспілкових лідерів для ознайомлення їх з концепціями підвищення продуктивності праці.

Головним інструментом впливу на продуктивність праці є колективні договори, що укладаються між профспілками і роботодавцями при посередництві держави (якщо держава сама не є роботодавцем). Тут також можливі три рівня докладання сил: національні об'єднання професійних спілок, галузеві профспілки і профспілкові організації на підприємствах і в організаціях.

На перших двох рівнях в якості конкретної задачі виступає внесення в укладені договору пунктів, які б визначали загальну філософію внутрішньовиробничих відносин з приводу програм підвищення продуктивності праці. Наприклад, гарантії того, що специфічні аспекти руху за продуктивність не будуть суперечити інтересам працівників; використання при здійсненні заходів з підвищення продуктивності праці, систем участі працівників у прибутках, одержуваних від цих заходів тощо.

На рівні профспілкових організацій підприємств/організацій колективні договори отримують конкретне наповнення, в тому числі, у розділах, що стосуються продуктивності праці. В них фіксуються запропоновані показники і методи вимірювання продуктивності праці, процедури участі працівників у відповідних програмах та контроль за їх здійсненням, схеми і розміри винагороди за участь в програмах, встановлюються трудові та інші нормативи для працівників, визначаються сфери відповідальності сторін, шляхи вирішення можливих конфліктів і багато іншого.

Вагому роль у підвищенні продуктивності праці відіграють профспілки, в першу чергу, тих країн, де вони добре організовані і мають значну політичну вагу – Японії, Німеччини, Великобританії та ін. Вважається загальноприйнятим, що тільки сильний

профспілка може бути відповідальним за свої зобов'язання і ефективно брати участь у розробленні та виконанні програм підвищення продуктивності праці і участі в прибутках.

На жаль, профспілковий рух в Україні ще перебуває в стадії становлення. Відсутні ретельно розроблені ідеологія і стратегія руху. Часто боротьба за інтереси трудящих підміняється боротьбою проти когось. Відсутній досвід діяльності в нових для нашої країни економічних умовах. Багато нових комерційних структур вкрай негативно ставляться до виникнення на них профспілкових організацій. Нерідкі випадки відкритого протистояння трудового колективу та адміністрації.

Крім держави і професійних спілок у сучасному світі на діяльність компаній, у тому числі і на управління продуктивністю праці, помітно впливають різні неурядові організації, метою яких є надання фінансової, інформаційної, кадрової підтримки зусиллям фірм з підвищення ефективності. Як специфічне явище останніх двох десятиліть можна відзначити посилення активності в цьому напрямку міжнародних організацій. Відбувається це під впливом наступних факторів:

1. Зросло економічне та технічне співробітництво між країнами. Це зумовило поширення передових методів управління та нових інформаційних технологій, що сприяє посиленню необхідності створення універсальних підходів до оцінки і виміру ефективності використання ресурсів.

2. Зросла необхідність економічного зіставлення даних між різними компаніями, галузями та країнами з метою оцінки якості формування економічної політики. Це зумовило вдосконалення бази статистичних даних та їх обробки, а також сприяло їх порівняльній уніфікації.

3. Збільшилась кількість національних і галузевих інститутів продуктивності, що об'єднують свої зусилля на міжнародному рівні з метою обміну досвідом та інформацією про методи вимірювання, програми, досягнення, проблеми.

4. Посилюються відмінності у темпах економічного і соціального розвитку між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються. Мізерність матеріальних і фінан-

сових ресурсів може бути подолана шляхом безпосередньої передачі цих ресурсів країнам, що розвиваються, в рамках міжнародних програм розвитку. Міжнародні програми підвищення продуктивності праці були визнані важливим чинником розвитку, оскільки вони допомагають забезпечити ефективне використання наявних ресурсів.

5. ООН та її спеціалізовані агентства усвідомили важливість підвищення продуктивності праці як дієвого інструменту надання міжнародної допомоги країнам, що розвиваються. В результаті був сформований цілий ряд інституційних механізмів вироблення програм підвищення продуктивності праці, які почали активно діяти в ряді країн, що розвиваються [11].

Серед міжнародних організацій, прямо або побічно пов'язаних з проблемами продуктивності праці, можна виділити:

функціонуючі у складі ООН, МОП, ЮНЕСКО, ЮНІДО, Програма розвитку ООН;

- міжурядові регіональні економічні установи;

- регіональні організації, діяльність яких безпосередньо пов'язана з підвищенням ефективності виробництва і його стимулюванням у країнах, що входять в ці організації, такі як Європейська асоціація національних центрів продуктивності; Азіатська організація продуктивності; МЕКОПОР – відповідна асоціація латиноамериканських країн.

- міжнародні професійні об'єднання, діяльність яких пов'язана з сферою управління, організації праці та виробництва, аналізу трудових функцій, формування кадрів управління і т. д.

- банки та фонди міжнародного та регіонального розвитку, які фінансують різні національні та регіональні проекти економічного і соціального розвитку, а також програми підвищення продуктивності праці.

Вони ведуть активну діяльність по збору, аналізу і поширенню корисної інформації з питань продуктивності праці та пов'язаних з нею проблем у країнах-членах цих організацій. Вони проводять дослідження, організують зустрічі фахівців, курси, семінари, симпозіуми, конференції і надають допомогу урядам, профспілкам у виробленні відпо-

відної політики в області підвищення ефективності виробництва і реалізації програм.

В даний час в Україні найбільш відома діяльність тих міжнародних організацій, які зайняті наданням фінансової допомоги уряду під реалізацію макроекономічних програм соціально-економічної стабілізації та структурної перебудови економіки. Це, наприклад, МВФ, Світовий Банк, ЄБРР та деякі інші. Їх вплив на ефективність виробництва носить непрямий характер. Можна також відзначити діяльність організацій, які здійснюють підтримку науки, пов'язаної з високими технологіями [1].

Висновки. Таким чином, викладене дозволяє зробити висновок, що в сучасному суспільстві різні суспільні інститути беруть активну участь у підвищенні продуктивності праці на підприємствах і в організаціях.

Кожна група цих інститутів застосовує свої специфічні методи, інструменти впливу. Розрізняється і бачення ними конкретних завдань їх діяльності в цьому напрямку. Однак, глобальна мета у всіх однакова – підвищення продуктивності праці. Тому, якщо скоординувати зусилля всіх соціальних інститутів, зацікавлених у цьому, вийде потужна багаторівнева система сприяння заходам щодо збільшення продуктивності праці, що проводиться адміністрацією підприємств і організацій.

Аналізуючи реалії сьогодення, можна констатувати, що в даний час змінюється не тільки значення продуктивності праці в економічному житті суспільства, але і змінюється значення впливу суспільства на процеси управління продуктивністю праці на підприємствах і в організаціях.

Список літератури:

1. Акулов М.Г., Драбаніч А.В., Євась Т.В. та ін. Економіка праці і соціально-трудові відносини. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 328 с.
2. Бардин Б.М. Производительность труда и эффективность производства. М.: Знание, 1967. .
3. Барышева А.В. Экономический рост и производительность труда. М.: Наука, 1980.
4. Генкин Б.М. Введение в теорию эффективности труда. СПб.: Издательство С-Петербургской Государственной Инженерно-Экономической Академии, 1992.
5. Зубов В.П. Как измеряется производительность труда в США. М.: Финансы и статистика, 1990.
6. Кларк Дж. Б. Распределение богатства. – М.: Гелиос АРВ, 2000. – 368 с.
7. Костин Л.А. Производительность труда и технический прогресс. М.: Экономика, 1994. – 255 с.
8. Маркс К. Капитал. К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч. 2-е изд. Т. 23.
9. Пасека А. Продуктивність праці на сучасному етапі: методика вимірювання та комплексна оцінка // Україна: аспекти праці
10. Подовалова Р.Я. Новые тенденции в управлении производительностью труда // Известия Академии труда и занятости. – № 1-2. 2001. – С. 150 – 158.
11. Проблемы организации, нормирования и производительности труда. Материалы «круглого стола». – М.: НИИ труда, 2005.
12. Производительность труда: факторы и резервы роста (социально-экономические проблемы). / Под ред. А.Н. Гржегоржевского. М.: Мысль, 1971.
13. Прокопенко И.И. Управление производительностью. Практическое руководство. Киев, Техника, 1990.
14. Рожкова В.В. Управление производительностью труда. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 184 с.
15. Синк Д.С. Управление производительностью: планирование, измерение и оценка, контроль и повышение. М.: Прогресс, 1989.
16. Струмилин С.Г. Проблемы экономики труда. М.: Наука, 1982.
17. Эмерсон Г. Двенадцать принципов производительности. – М.: Финстатинформ, 2001. – 58 с.

Abstract. The article discusses the issues affecting the role of the modern society and its involvement in the management of labour productivity. Increasing productivity is one of the most important tasks of economic policy. Its high level and a steady increase in productivity is a necessary conditions for efficient production. The economic essence of productivity is to reduce the quantity of production per unit of output, or, equivalently, the increase in production at costs the same or less work. It is an objective necessity and the possibility of human labor to create wealth more than you need for expanded reproduction and progress of society. It should be noted that the issues of productivity and efficiency of social labor has always been the focus of economic theory and economic practice, because these indicators focus the results of the performance of individual enterprises and the national economy as a whole. The economic substance of the observed indicators is to reduce the amount of labor costs per unit of production, or, what is the same, the increase in production at costs the same or less work. The growth rate of labor productivity and reduce the labor intensity in the last time are insufficient for the country's economy from the crisis. On this basis, a significant acceleration of productivity growth in modern conditions is acute objective necessity and is of major economic importance in the solution of many economic and social problems. The importance of productivity growth for businesses and the possibility of influencing necessitate control of this characteristic of their activities along with other.

Keywords: management, productivity, government agencies, trade unions, private foundations, international Association